

Slovenski napis na oltarju

4.11.1993

Kaže, da Brižinski spomeniki niso najstarejši dokaz slovenske pismenosti – Razvozlanje uganke s pomočjo etimologije – Na oltarju piše: Ratchis je šel bogu služiti

Del napisa na starodavnem Ratchisovem oltarju (z reliefi okrašen marmornat kvader, ki se zdaj zaradi varnosti nahaja v Krščanskem muzeju ob stolnici v Čedadu), ki je bil odkrit v bližini Čedada, tako imenovani Lara di Ratchis, je v resnici napisan v slovenskem jeziku (na njegovem zgornjem robu je napis v latinščini razen zadnjih 12 črk), kot sta že domnevala starosta beneških duhovnikov kanonik Valentin Birtič in matajurski župnik Pasquale Guion, le da ne pomeni: Ratchis je šel boga odkrivati, temveč: Ratchis je šel bogu služiti. Toda gremo lepo po vrsti.

Pred tremi leti je bila v Čedadu izredno bogata razstava o Langobardih. Prikazane so bile vse pomembnejše najdbe srednjeevropskega bazena, od Elbe, Moravske, Panonije, Slovenije, Furlanije, Padske nižine vse do Toskane, koder naj bi se po legendi premikal majhen langobardski narod. Ta je v šestem in sedmem stoletju zavladal večjemu delu Italije, v osmem naj bi – izumrl. Prav tu je leta 568 nastalo prvo langobardsko vojvodstvo.

Kralj Ratchis

Med zadnjimi vojvodami Furlanije oziroma kralji Langobardov se javlja Ratchis. Njegov ded Billon je v Bellunu organiziral neuspelo vstajo in bil pregnan. Zatekel se je v Čedad nekaj let pred zelo pomembnim dogodkom. Leta 705 so Furlani v bitki s Slovani, ki je po opisu langobardskega zgodovinarja Pavla Diakona (Zgodovina Langobardov, Založba OBZORJA Maribor, 1988) morala potekati na enem izmed zgoraj omenjenih hribov desnega brega Soče v njenem srednjem delu toka (Matajur?), izgubili vse plemstvo. To je moral biti strahoten udarec za Furlane, saj je poraz omenil celo ta, Slovonom skrajno nenaklonjeni pisec. Mimogrede povejmo, da je to ena prvih natančneje opisanih zmag, ki so si jo naši predniki priborili pod novim imenom (Sklaboni). Še zanimivejše je dejstvo, da navkljub sijajni zmagi Slovani teritorija niso okupirali ali si ga kakorkoli podredili, kar kaže na to, da tedanje vojne niso bile (vse) okupacijske, zato današnjega pogleda nanje ne moremo brez premisleka projicirati na tiste čase.

Zaradi pomanjkanja sposobnih mož je vojvodstvo v Furlaniji prevzel Pemmo, sin prišleka Billuna. Imel je tri lastne sinove Ratchisa, Ratchaita in Aistulfa, poleg teh je kot za svoje skrbel še za sinove padlih plemičev.

Člani rodbine so eden za drugim, kot da bi jim bilo usojeno, doživeli velik vzpon ter padec. Pemmo se je moral zaradi hudega spora z ogle-

skim patriarhom visokega rodu – Kalistom, po ukazu tedanjega langobardskega kralja Luitpranda, odpovedati vojvodstvu, presenetljivo, v korist sinu Ratchisu. Ta je l. 744 postal celo langobardski kralj. Na prestolu je ostal do l. 749, ko je bil odstavljen zaradi simpatij do Rimljanov, kar ni bilo všeč Frankom, ki so bili absolutni vladarji velikega dela Evrope. Postati je moral menih. Odsel je v opatijo Montecassino. Ratchis je delil podobno usodo kot njegov oče. Kraljestvo je moral prepušiti mlajšemu bratu Aistulfu, ki je vladal do svoje smrti l. 756. Zatem je regentstvo za eno leto, do ustoličenja zadnjega langobardskega kralja Desiderija (vladal med leti 757–774), zopet prevzel menih – kralj Ratchis. S tem je langobardsko sonce zašlo.

Oltar, langobardska mojstrovina

Zgodovina srednjega veka je polna omemb gradenj cerkva, samostanov, kapel itd. Večino teh so dali zidati kralji in langobardski seveda niso bili izjema. Popravljali, zidali ter obdarovali so svetišča in samostane, v katerih je bilo veliko menihov in duhovnikov. Po možnosti so svoja dejanja še na neki način zabeležili za poznejše rodove. Kralj Ratchis je dal izklesati, okrasiti in z napisom opremiti čudovit oltar, ki zaradi svojstvenega stila še danes vzbuja zanimanje umetnikov.

Reliefi na ploskvah kvadra predstavljajo prizore iz nove zaveze. Na prednji strani je prikazan Odršenik obkrožen z angeli. Na desni je poklonitev treh modrih Detetu, ki ga Božja mati drži v naročju, na levi, kjer je del napisa, ki nas zanima, pa srečanje sestrice Magdale in Marije, ko sta bili izbrani za božje poslanstvo. Marija je na čelu označena s križcem. Kot zanimivost omenimo, da so Langobardi polagali mrtvim na obraz iz zlatih izrezane križe velikosti od 4 do 10 cm. Zadnja stran oltarja je okrašena z raznimi nabožnimi znamenji, ornamentami ter odprtino za relikvije svetnikov. Figure na oltar-

ju niso izklesane v pravilnem sorazmerju ter vzbujajo vtis avtohtone, naivne umetnosti, kateri se v ničemer več ne pozna slavna rimska preteklost. Vsa ploskev je izrezljana, kot bi se umetnik bal praznega prostora (horror vacui).

Slovenske besede

Lotimo se razvozlanja skrivnostnega sporočila zadnjih 12 črk pisanih brez presledka ali punktacije. Sem prištejemo še 7 črk imena, ker menimo, da tvorijo skupaj neki stavek. Tako sta storila tudi Birtič in Guion, ki sta po delitvi neprekinjenega teksta na tri dele, od katerih naj bi vsak imel slovensko osnovo, prišla do naslednjega sporočila: RATCHIS HIDE BOH OHRIT ali v sedanjih govorici: RATCHIS JE ŠEL BOGA ODKRIVAT.

Strinjamo se, da je slovenska osnova sprejemljiva za razvozlanje skrivnostnega napisa, oporekamo le delitvi črk med zadnji dve besedi. Ugovorov je več. Predvsem ni jasno, komu naj bi kralj – menih v montecassinskem samostanu odkrival boga. Poganov blizu Rima tedaj ni bilo več. Za misijonsko delo ni imel ustreznih teoloških izobrazbe. Odstavljeni kralj najbrž tudi ni smel prihajati v stik z javnostjo, saj je bil samostan zanj le blažja oblika ječe. Odkrivanje bi se moglo razumeti bolj kot poglobljanje v božje skrivnosti. Druga beseda: BOH ne daje vtisa, da je v pravem sklonu. Najbolj kritična v tej razlagi je zadnja beseda OHRIT, ki pomensko nima trdne podlage v slovenščini. V prevodu je torej slutiti sporočilno in slovnično neskladnost.

S srednjeveškimi slovenskimi pisanimi spomeniki in etimologijo nad langobardsko uganke

V knjigi »Slovenska zvrstna besedila« (Filozofska fakulteta, oddelek za slovenske jezike in književnost, Lj. 1981) je zbrana kopica najzgodnejših slovenskih tekstov. Če želimo zaslužit utrip in način govorice, naj najti čim bolj soroden besedni zaklad, so ta besedila edina, s katerimi se moremo vsaj malo približati še starejšemu – čedajskemu zapisu. Najprej ugotovimo, da trije H-ji v nerazvozanem tekstu niso identični s CH v imenu »Ratchis«. Soglasniška dvojica pomeni H. Sama črka H zato ne more imeti iste glasovne pomena kot CH. Edini smo si lahko v tem, da ta znak ne pomeni latinskega (in našega sedanjega) G, ker bi ga lahko uporabili. Trdimo: črka H je grlni glas F (zveneči velarni pripornik), kajti ta ima lastnost, da z leti v govorici prehaja v nekatere druge glasove, medtem ko sam niti svojega znaka ni imel. Obstojta še in razlog, ki nam potrjuje izbrano odločitev. Primorci še dandanes uporabljamo ta glas. Grška črka Γ (gama) naj nam torej pomeni to posebnost, s katero se star napis spremeni v sodobno transkripcijo: RATHISΓDEBOFOGRIT

Pred nami je najtežja naloga, tj. razdelitev bloka na osnovne zidake – besede. Pomagali si bomo z ustreznim besednim zakladom iz naših najstarejših tekstov in etimologijo. Iz današnjega besednega zaklada lahko izluščimo le dve besedi: osebno ime RATCHIS in BOΓ (bog).

Prve besede nam ne bi bilo potrebno več iskati, saj sta jo dovolj dobro zadela že Birtič in Guion. Lahko le utrdimo (dokažemo) pravilnost njenega sklepa. V Celovškem ali Rateškem rokopisu, ki je okrog 7 stoletij mlajši od čedajskega, jo najdemo v apostolski veri v že delno obrušeni obliki, toda še vedno z vsemi štirimi črkami: JIDE.

»... martran pod Poncio Pilatusom, na križ razpet, martav ino vu grob položen dolu jide k p'klu, na tretji dan gori vsta' od martveh. Gori jide v nebesa...« (Prečrkovanje: Ivan Grafenauer, Slovenska zvrstna besedila, str 406).

Iz Starogorskega rokopisa, ki je nastajal ob istem času v neposredni bližini Čedada, lahko prepisemo enako besedo:

»... pred peckhell yede...«

JIDE in YEDE sta nedvomno dve narečni verziji dosti starejše besede yide, kjer je že nastal prehod iz I v J. Dokaz vzemimo iz rezijanščine kjer, poznajo poleg TORE še JORO (gora).

Približno 100 let zatem smo Primorci v apostolski veri že uporabljali sestavljen glagol za pretekli čas: ie šou – ie šel:

»Pred pacou je šou...«

(Credo: Vocabolario Italiano, e Schiauo, 1607. Alasia da Sommaripa. Njegov slovar je letos izšel pri DZS v ponatisu edinega ohranjenega primerka).

(S pomočjo etimologije pa pride mo zopet do glagola iti:

HIDE-H'DE – IDE hodi, gre, šel.)

Pater Alasia nam bo pomagal določiti natančen pomen druge besede, ki se delno ujema z dosedanjim razlago:

RATHIS HIDE BOGO GRIT

Od Birtičeve verzije smo odstopili, ker nam Alasia kaže drugačno pot. Zadnjo besedo smo odkrili za eno črko ter jo pristavili k srednji. Seveda se s tem delno spremenil smisel sporočila, ker tretja beseda ne pomeni več »odkrivati«. Sklon druge (Boyo) moramo šele ugotoviti. Prvi ali četrti zagotovo ni. Tega najdemo, če še nekoliko pobrskamo po prepisu »vocabulary« v knjigi Slov. zvr. b., str. 450, v dvogovoru med italijanskim »gospodom« in slovensko »lepo dečlico«: »Pomazi vam Bug« ter »Dober vam Bug daj«. Ker v stavku ni predloga (Mogoče, da za tedanji način oblikovanja stavkov ni bil potreben?), predpostavljamo, da tudi v petem ali šestem sklonu ni. Ostane nam le še tretji, kar potrjuje še Božična pesem istega avtorja, v kateri najdemo tretji sklon z obrazlom o:

»Kir je stuaril zemglio, nebu, kerščenico dal dušo, tello.« (Slov. zvr. b., str. 452)

Besedo KERŠČENICO primerjamo z BOFO. Podobnost nas prepriča, da se ne motimo. Opravili smo z dvema neznanimi besedama. Delna rešitev se zdaj glasi:

RATCHIS JE ŠEL BOGU...

Pretehtati je potrebno še pomen zadnje besede: GRIT. Sklepamo: če je bil kralj odstavljen in je moral med menihe, t. j. »Kristusove hlapce«, kot na nekem mestu navaja Pavel Diakon (Podobno nemilost je doživel Transamund, spoletinski vojvoda, ki se je uprl kralju Luitprandu), je šel Bogu SLUŽIT. Tak način izražanja namreč še vedno obstaja, je stereotipen. Govorimo: služba božja, služabnik božji, Bogu služite (Trubar, Slov. zvr. besedila, str. 428). Razvozan staroslovenski napis zato lahko končno prepisemo v sedanjí knjižni jeziki:

RATCHIS JE ŠEL BOGU SLUŽIT

Pomen besede GRIT lahko utemeljimo tudi etimološko. V slovenščini še vedno obstaja beseda GARATI, GARANJE itd., ki končno ne pomeni drugega kot **delati** oz. **službovati**. V prvih slovenskih spomenikih je ne zasledimo več, zamenjana je že z modernjšo (delo, služba). Brez dvoma se je pred tisočletjem in več v indoevropskem govoru uporabljala s pomenom delati oz. službovati, ker v stari grščini zasledimo besedo *epeja* (a/raba, b/služba, opravilo itd.). Od tod izhaja srbska beseda RAD in mnogo drugih.

Skivnosten napis nam je po tisočletju in več zopet razumljiv. Langobardski kralj Ratchis ga je, kot domnevata kanonik Valentin Birtič in župnik don Pasquale Guion, res dal vklesati v tedanji slovenščini. S pravo razdelitvijo črk v neprekinjenem tekstu smo prišli do besed, ki jih je bilo mogoče najti kljub veliki časovni oddaljenosti v slovenskih rokopisih in jim z njihovo pomočjo celo določiti slovnično obliko, ali jih razložiti s pomočjo etimologije. Tudi govorica na o nas ne preseneča, ker je ponekod na Primorskem še živa.

ALOJZ KUMAR